

КГ

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
ДУ НДІ соціально-трудових відносин Міністерства соціальної політики України
Головне управління економіки, Головне управління праці і соціального захисту
Луганської обласної державної адміністрації
Львівський національний університет імені Івана Франка
Луганський інститут післядипломної педагогічної освіти
Луганське відділення Українського географічного товариства

СУСПІЛЬНО-, ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ТА ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої 75-річчю утворення кафедри географії
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка

17 – 19 жовтня 2011 року

Луганськ 2011

УДК [911.2+911.3](06)
ББК 26.82я43+65.04я43
С90

Редакційна колегія:

Шищенко П. Г. – доктор географічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України;
Топчівс О. Г. – доктор географічних наук, професор;
Іщук С. І. – доктор географічних наук, професор;
Доценко А. І. – доктор географічних наук, професор;
Гукалова І. В. – доктор географічних наук, професор;
Ковальчук І. П. – доктор географічних наук, професор;
Мельник С. В. – кандидат економічних наук;
Мельник І. Г. – кандидат географічних наук, доцент.

С90 Суспільно-, фізико-географічні та геоекологічні проблеми старопромислових районів: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченій 75-річчю утворення кафедри географії Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (17 – 19 жовтня 2011 р., м. Луганськ) / відп. ред. І. Г. Мельник. – Луганськ : Вид-во „ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – 208 с.

У збірнику матеріалів конференції розглядаються актуальні суспільно-, фізико- та геоекологічні проблеми розвитку районів давнього промислового освоєння.

Для викладачів вищих закладів освіти, науковців і фахівців, аспірантів, студентів, учителів.

Тексти подаються мовою оригіналу та в редакції авторів

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за добір, точність наведених фактів, цифр, цитат, власних імен, повноту і достовірність наведених матеріалів, посилань та інших відомостей.

УДК [911.2+911.3](06)
ББК 26.82я43+65.04я43

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(протокол № 2 від 30 вересня 2011 р.)*

© ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ

<i>Олійник Я. Б.</i> Особливості формування географічного наукового потенціалу України.....	6
<i>Ковальчук І. П., Ковальчук А. І.</i> Актуальні завдання історико-географічних досліджень регіонів України.....	10
<i>Денисюк Г. І.</i> Старопромислові райони – провісники формування антропогенної ландшафтної сфери землі.....	12
<i>Гукалова І. В.</i> Старопромислові регіони: підходи до визначення і проблеми розвитку в контексті якості життя населення.....	14
<i>Мельник І. Г.</i> Старопромислові райони: типологічні риси та класифікація.....	17
<i>Немець К. А., Немець Л. М.</i> Проблеми дослідження старопромислових регіонів України як складових національної соціогеосистеми.....	23
<i>Лакомова Е. И.</i> Фактор проблемності розвитку старопромышленных регионов ресурсного типа.....	27
<i>Топчівс О. Г.</i> Проблеми геопланувальної організації гірничопромислових регіонів.....	31
<i>Кисельов Ю. О.</i> Про місце старопромислових регіонів у людському геопросторі (на прикладі Донбасу).....	36
<i>Наконечна Г. В., Книш М. М.</i> Економічна безпека регіону як об'єкт дослідження суспільної географії.....	38

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСТВА СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ

<i>Лісовський С. А., Лісовська О. Л.</i> Проблеми збалансованого розвитку регіонів України в умовах міжнародної економічної інтеграції.....	41
<i>Іщук С. І., Гладкий О. В.</i> Суспільно-географічні дослідження економічної ефективності розвитку Донецького старопромислового району.....	45
<i>Жадан В. І.</i> До питання про періодизацію процесу господарського освоєння території сучасної Луганської області.....	50
<i>Дячевська Л. П.</i> Вплив міжнародних економічних конфліктів на розвиток регіону.....	52
<i>Савчук І. Г.</i> Рекомендації щодо оптимізації розвитку експортоорієнтованих галузей України з видобування корисних копалин.....	58
<i>Матросов В. Д., Овчарова І. М.</i> Реструктуризація вугільної галузі в старопромислових районах: проблеми та перспективи.....	61
<i>Ключко Л. В., Телебенева Є. Ю., Самойлов О. М.</i> Суспільно-географічні особливості машинобудування старопромислового регіону (на прикладі Луганської області).....	64
<i>Дудкіна Г. Є.</i> До питання інвестиційного розвитку старопромислових районів.....	69
<i>Базай В. В.</i> Реструктуризація в контексті поетапного розвитку Єврорегіону „Донбас”.....	71
<i>Іванов Є. А., Козак Т. І.</i> Історико-географічні аспекти освоєння мінеральних ресурсів Карпатського регіону України у 1919–1939 роках.....	73

<i>Моштакова Н. В., Єфименко В. І.</i> Інноваційний розвиток сфери культури у старопромисловому регіоні.....	77
<i>Вірченко П. А., Слоньова Т. І.</i> Освітній комплекс Луганщини: особливості галузевої, функціональної та територіальної структури.....	81
<i>Лажник В. Й., Майстер А. А.</i> Особливості територіальної диференціації рівня сільськогосподарської освоєності території Волинської області.....	85
<i>Влах М. Р., Ментух Н. Р.</i> Територіальна організація аграрного землекористування Львівської області.....	90

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ, ДЕМОГРАФІЧНІ ТА ЕКІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ

<i>Немець К. А., Яновська О. О.</i> Проблеми ринку праці України та можливі шляхи їх подолання.....	93
<i>Петрук С. Л.</i> Ринок праці України та регіональні особливості старопромислових районів.....	97
<i>Мельник С. В., Коропець П. М.</i> Зарубіжний досвід соціального захисту населення під час реструктуризації вугільної галузі.....	101
<i>Мельник І. Г., Шевченко М. Г.</i> Вплив міграції населення на формування трудового потенціалу Луганської області.....	105
<i>Ситник О. І., Дериземля Н. О.</i> Оцінка рівня соціально-економічного розвитку смт Завалля Гайворонського району Кіровоградської області.....	111
<i>Гаврюшенко Г. В.</i> Особливості інвалідизації населення старопромислового району (на прикладі Луганської області).....	115
<i>Гасвська Н. С.</i> Соціальні проблеми старопромислових районів як фактор поширення бідності (на прикладі Луганської області).....	119
<i>Нємець Л. М., Заволока Ю. Ю., Сєзїда К. Ю.</i> Міграційні процеси населення Харківської області.....	122
<i>Мезенцев К. В., Мезенцева Н. І.</i> Трансформації громадських центрів в урбанізованих регіонах України.....	125
<i>Мозговий А. А.</i> Особливості урбанізаційних процесів у старопромислових районах України на прикладі Донбасу.....	127
<i>Заварїка Г. М.</i> Стратегічні напрями удосконалення Луганської регіональної системи розселення.....	131
<i>Доценко А. І.</i> Сільське розселення в Луганській області: суспільно-географічний аспект.....	135
<i>Заставецька Л. Б.</i> Основні напрями трансформації локальних систем розселення в сучасних умовах.....	138
<i>Яворська В. В.</i> Генетична типологія малих міст регіону Українського Причорномор'я.....	140
<i>Кушнір Л. М., Шевчук С. М.</i> Географічні особливості заселення території Полтавщини.....	143

ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ТА ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ

<i>Сонов Д. С.</i> Зміни структури землекористування в Луганській області в зв'язку з процесами роздержавлення та приватизації землі.....	147
<i>Гавриленко О. П.</i> Гірничопромислові природно-технічні геоекосистеми старопромислових районів та їх вплив на природне середовище.....	148

<i>Д. Мельничий С. А.</i> Екологічна ситуація у великих містах старопромислових регіонів.....	153
<i>Калельова О. О., Сопов Д. С.</i> Екологічна оцінка ерозійної враженості земель Луганщини через площинний змив.....	157
<i>Бабусова Н. В., Прядка І. А.</i> Агроекологічна оцінка ґрунтів Луганської області.....	160
<i>Мазмазінченко С. П., Манічев В. Й.</i> Результати мікроморфологічного дослідження сучасного ґрунтового покриття в районі колишніх розробок поліметалічних руд біля с. Нікольна Тарасівка.....	164
<i>Семеник Л. Л., Зарубіна А. В.</i> Сучасні геоекологічні проблеми території Кіровоградської області.....	169
<i>Петренко О. М.</i> Криворіжжя: антропогенні зміни природних ландшафтів в століття (1889 – 2000).....	171
<i>Крижанівський М. О.</i> Динамічні зміни ландшафтів у результаті гірничо-видобувної діяльності (на прикладі м. Комсомольська).....	173
<i>Жидік О. В., Жидік В. Д.</i> Вплив мінералізації шахтних вод на стан підземних вод старопромислових міст.....	176
<i>Савгородская Е. Н., Овчарова А. Ю.</i> Причины экологических кризисов Волго-Ахтубинской низины в современных социально-экономических условиях.....	180
<i>Шемелева Л. Г., Фаргал А. М.</i> Основные принципы разработки природоохранных карт территорий.....	182

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРАЄЗНАВСТВА І ТУРИЗМУ В СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНАХ

<i>Григорукенко О. М.</i> Суспільно корисна діяльність як форма організації природничого краєзнавства в загальноосвітніх закладах старопромислових районів.....	185
<i>Гурокіна Г. О.</i> Про конструювання нових педагогічних систем в туристичній освіті.....	187
<i>Жерліцин С. О.</i> Інноваційна діяльність Луганського ОІППО щодо формування екологічної компетентності учнівської молоді Донбасу.....	190
<i>Кірючко Л. В., Кулешова Г. О., Ницца О. С.</i> Суспільно-географічні аспекти культурної ландшафти Харківщини.....	195
<i>Ларішова Г. І.</i> Популярні та маловідомі об'єкти туризму Приазов'я.....	198
<i>Жерліцин Н. С.</i> Роль лісових екзотів у поліпшенні екологічної ситуації та розвитку рекреаційного туризму в Донбасі.....	200
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	204

Література

1. Веселовська О. Є. Проблеми стратегічного планування інвестиційного розвитку старопромислових регіонів / О. Є. Веселовська // Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку в Україні: Мат. Міжнар. наук.-практ. конф. У 3-х частинах. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – Ч. 3. – С. 87–90.

УДК [332.362:631.459](477.61)

*О. О. Кисельова, к. г. н., доц.,
Д. С. Сонов, асп.
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ЕРОЗІЙНОЇ ВРАЖЕНОСТІ ЗЕМЕЛЬ ЛУГАНЩИНИ ЧЕРЕЗ ПЛОЩИННИЙ ЗМИВ

Найціннішими з природних ресурсів України завжди вважалися земельні ресурси. Родючі українські чорноземи були символом нашої держави. Та через нераціональність використання ці невичерпні, як здавалося, багатства невблаганно зuboжують.

Серед адміністративних областей України Луганська область відзначається найбільшою еродованістю земель. До причин їх деградації належить площинний змив, а, відтак, скорочення шару гумусу, та лінійний розмив, який призводить до багатьох негативних наслідків не лише в педосфері, а й у цілому в природних комплексах різного рангу.

Головними чинниками площинного змиву є не лише енергетичний потенціал рельєфу, ґрунтозахисні властивості рослинності, протиерозійна стійкість ґрунтів тощо, а й значний антропогенно-техногенний вплив (зокрема, рівень загальної еродованості, спричиненої інтенсивним сільськогосподарським використанням ерозійнонебезпечних схилів земель).

Площинний змив на території Луганської області відбувається повсюдно, але з різною інтенсивністю. Загальною закономірністю є більша враженість площинним змивом правобережної частини Луганської області (рис. 1). Максимальними величинами характеризуються Перевальський (15,7 т/га) та Лутугинський (13,2 т/га) райони, де ерозійна ситуація визначається як катастрофічна. Особливо враженими виявляються орні землі, приурочені до схилів крутизною понад 2°. Розораність таких земель сягає 63,7 % (рис. 2).

Інтенсивний площинний змив на території області провокують значні глибини місцевих базисів ерозії, а, відтак, і поширення крутосхилів (рис. 3).

Екстенсивне використання площ, приурочених до ерозійнонебезпечних схилів, призвело до великих втрат родючого шару ґрунтів. Але найбільш небезпечним є використання таких схилів у рільництві (рис. 4). Потерпають не лише землі, приурочені до ерозійно-денудаційних підвищених ділянок на Донецькому краї, де переважаючим є природний чинник, а й землі, розташовані на лівобережній частині Луганської області, що є історично аграрним регіоном Луганщини, та для якої характерні широкі, відносно пласкі вододільні ділянки, придатні для сільськогосподарського використання.

Екстенсивне використання вирівняних ділянок в останні десятиліття призвело до деструктуризації ґрунтів; відтак, площі орних земель на таких ділянках скорочуються, а широке використання виположених (крутизною 1 – 2°) схилів, на які припадає 58 % площі орних земель, уже потребує здійснення протиерозійних заходів. Натомість, через скорочення площі цих орних земель рілля просувається на схили з показниками крутизни понад 5°, де її площа за останні десятиліття збільшилася в 10 разів.

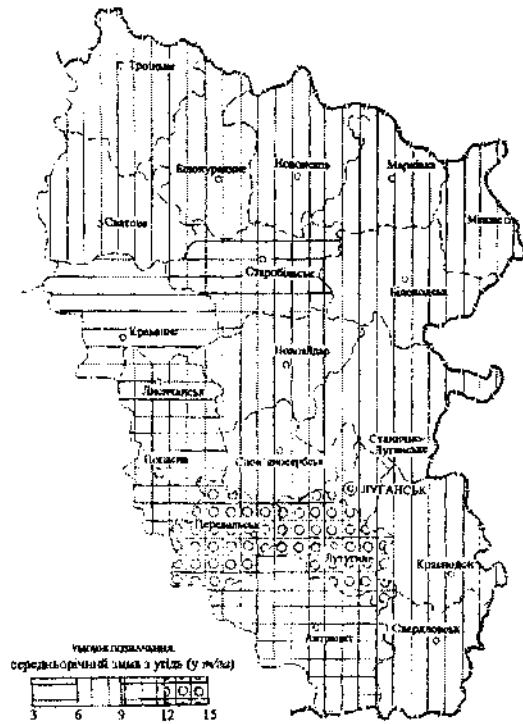

Рис 1 Екологічна небезпека за показником площинного зливу (за даними Головного управління Держкомзему у Луганській області)

Рис 2 Розподіл ріллі по сляках крутністю понад 2° (за даними Головного управління Держкомзему у Луганській області)

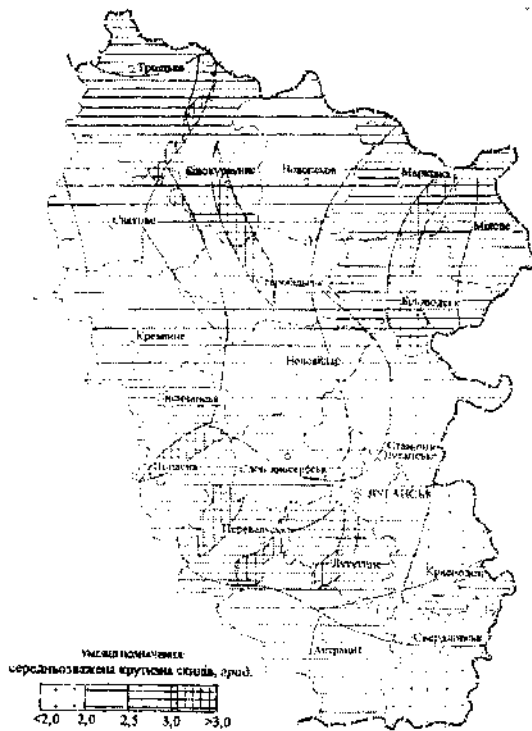

Рис 3 Середньозважена крутзна сляків, зайнятих сільськогосподарськими угіддями (в межах адміністративних районів та річкових басейнів)

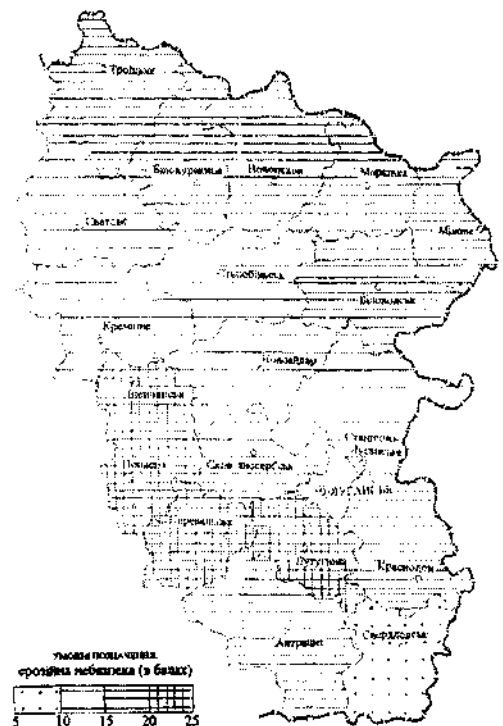

Рис 4 Враженість орних земель Луганської області площинним зливом

Взагалі, залучені в сільськогосподарське виробництво й значно пошкоджені 94,4 % площі земель потребують значних витрат на відновлення їх екологічної безпеки.

Втрати ґрунту на схилових землях Луганщини через площинний змив сягають 10 млн. т щорічно (табл. 1). При цьому 64,1 % від цієї величини змиваються зі схилів крутизною понад 3°. Саме з цих схилів площинним змивом виноситься понад 10 т/га за рік. Якщо прийняти, що для чорноземів 10 – 12 т/га змитого ґрунту відповідає шару в 1 мм [1], то з території Луганської області щорічно змивається шар потужністю 0,54 мм. Тобто, модуль змиву в нашому регіоні вдвічі перевищує швидкість ґрунтоутворення для чорноземів, розраховану М. Є. Бельгібаєвим та М. І. Долгилевичем [2]. Шар змитого ґрунту сягає найбільших величин на смузі від крайнього північного заходу до південного сходу Луганської області, а також на північному макросхилі Донецького кряжа (рис. 5), що збігається з поширенням гут ерозійно небезпечних схилів, залучених під ріллю (рис. 2).

Таблиця 1

Втрати ґрунту через площинний змив на схилових землях Луганської області

Крутизна схилів, град.	Площа схилів, га	Втрати ґрунту з 1 га площі схилу, т/рік	Втрати ґрунту (т/рік) із загальної площі схилів	Потужність змитого шару ґрунту, см
0 – 1	553.342	1,07	592.077	0,08
1 – 3	356.564	8,2	2.923.825	0,66
3 – 5	327.275	10,01	3.276.023	0,81
5 – 7	63.156	22,1	1.395.748	1,77
7 – 10	27.640	30,8	851.312	2,46
> 10	19.357	39,1	756.859	3,13
Разом			9.795.844	

Невеликі значення шару змитого ґрунту, якими характеризуються землі Марківського (0,1 мм), Сватівського (0,38 мм), Новоайдарського (0,41 мм) та Свердловського (0,29 мм) районів, пояснюються відносно низькими показниками загальної еродованості земель.

Одержані високі показники модулів змиву ґрунту відображають не лише дію природних чинників, але й вплив господарської діяльності людини та її екологічні наслідки. За останні десятиліття в Луганській області втрачено 6,7 см горизонту А, а коефіцієнт реалізації ерозійної небезпеки становить 0,95; в Україні більший показник має лише Донецька область – 1,57 [3].

Рис. 5. Середньорічний шар змитого ґрунту

Рис. 6. Відношення рідинної втрат ґрунту до середнього потужності ґрунтоутворення (відношення відношення – 1 мм за 5 років)

Порівняння теоретично розрахованих значень площинного змиву [3] з реальними втратами (рис. 6) свідчить про найбільш катастрофічний стан на північному макросхилі Донецького кряжа, де антропогенний вплив є найпотужнішим через нераціональне використання земель

Про екологічну катастрофу свідчить той факт, що середній вміст гумусу в орних ґрунтах на території Луганщини за 100 років зменшився на 1,1 %, середньорічне зниження вмісту гумусу за той же період становило від 0,18 до 0,45 % (табл. 2).

Таблиця 2

**Динаміка вмісту гумусу в ґрунтах орних земель Луганської області
(за даними фондових матеріалів Головного управління Держкомзему у Луганській області [4])**

Вміст гумусу, % за роки				Зниження вмісту гумусу, % за період					
				1882 – 1961 рр.		1961 – 1981 рр.		1981 – 1991 рр.	
1882 р.	1961 р.	1981 р.	1996 р.	всього	за рік	всього	за рік	всього	за рік
5,5	4,7	4,4	4,2	14,5	0,18	6,4	0,32	4,5	0,45

Таким чином, наші дослідження свідчать про негативний вплив інтенсивного залучення до сільськогосподарського використання й, зокрема, під ріллям крутизною понад 2°. Саме з цих крутосхилів щорічний змив ґрунту перевищує швидкість ґрунтоутворення, що призводить до зuboжіння ґрунтів і деградації земель у цілому.

Література

1. Добродеев О. П. Ископаемые почвы – летопись природы / О.П. Добродеев // Природа. – 1972. – №10. – С. 70 – 76. 2. Бельгибаев М. Е. О предельно допустимой величине эрозии почв / М. Е. Бельгибаев, М. И. Долгилевич // Труды ВНИИ агролесомелиорации. – 1970. – Вып. 1 (61). – С. 239 – 258. 3. Булыгин С. Ю. Стратегия борьбы с эрозией почв / С. Ю. Булыгин // Земледелие. – 1991. – № 3. – С. 27 – 30. 4. Фондові матеріали Головного управління Держкомзему у Луганській області.

УДК 504.3.091

Н. В. Бєлоусова, к. г. н., доц.,

І. А. Прядка, асп.

*Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка*

АГРОЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ҐРУНТІВ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Актуальність теми. Особливості рельєфу Луганської області, значне освоєння земельного фонду, порушення якості ґрунтового покриву, інтенсифікація розвитку промисловості та сільського господарства – сприяють розвитку ерозійних процесів та значним змінам загального стану ґрунтів. Щорічно, внаслідок водної ерозії, перетворюються більше 63% ріллі.

Вплив різних галузей промисловості Луганської області докорінно змінює якість денного шару ґрунту, насичуючи його важкими металами та іншими токсичними речовинами, і є причиною деградації ґрунтового покриву, що приводить до зниження продуктивності земель.

Тому, головною *метою* науковців, спеціалістів даної галузі стало отримання кількісно-якісних показників земель, які входять до складу земельного фонду Луганської області.

Основними *завданнями* в процесі дослідження є визначення ступеня деградації земель Луганської області; оцінка реального стану ґрунтів; прогнозування використання земель регіону на майбутнє.

Результати досліджень. У 2003 році Держуправлінням екології та природних ресурсів у Луганській області проведені дослідження з моніторингу навколишнього середовища окремих територій області. Метою моніторингу обраних об'єктів була оцінка впливу забруднювачів на екосистеми, у тому числі й на ґрунт, та визначення серед них основних забруднювачів. Результати проведеного аналізу свідчать, що середній вміст важких металів у ґрунтах об'єктів дослідження, у залежності від місця розташування, має такі показники (мг/кг) (табл. 1).